

Kovács Krisztina

Apokalipszis most

Sándor Iván: A hetedik nap

Sándor Iván új prózája a történelmi narratívához úgy áll, ahogy az alkotó minden „történelmi regénye”. A 19. századi realista regény alapszituációja, a nagy folyamatokban elvesző egyén szűkített blendéjén keresztül látott emblematikus pillanatok sajátja tétele köszön vissza végig *A hetedik nap* struktúráiban. *A páрмаi kolostor* híres jelenetében az éber tudatállapotát a csata közben, jórészt a folyamatosan fogyasztott pálinka hatására egyre inkább elvesztő Fabrizio del Dongo csak foszlányokat lát, erőlködő értelmezési kísérletei dacára alig-alig fog fel valamit a waterlooi csatából. Sándor hősei, az árván maradt fiú, Thomas; szerelme, a néma Eliz; nagybátyja, a nyomdász Mathias és a vándorszínész, Jensen ezt a véres, értelmezhetetlen, elmosódó részletekből összeállni képtelen káoszt látják a németalföldi szabadságharc, a „nyolcvanéves háború” történéseiben.

A holland tartományok függetlenségéért folytatott harc itt nem a szabadságért vívott küzdelem, nem a vallási ideológiák összecsapásának terepe, csak háború, véres, értelmetlen és céltalan. Sándor Iván történelmi regényeinek íve a Mészöly Miklós-féle egzisztencialista parabola-regény hatásaival dolgozó, annak tradícióját folytató prózától (*A szefforiszi ösvény*, Jelenkor, 1998) a ciklikusságra építő, a teleológiát felszámoló, ám a fényből már a sötétségbe merülő hőseket mozgató, minden reményt felbontó, az egzisztenciális létbe vetettséget evidenciaként kezelő (*Az éjszaka mélyén 1914*, Kalligram, 2012) szövegekig tart.

Az író választott történelmi korszakai mindig a válságok epochjai, a birodalmak hanyatlástörténetei. Az általa végkövetkeztetésként kínált ismétlődés, a múlt és a jelen összefonódásának, elbeszélhetőségének lehetőségei, úgy tűnik, az átmenetiségben, a rend felbomlásának időszakaiban mutathatók meg a legjobban. Mindehhez prózájának fókuszában mindig is a terek álltak, plasztikus és gyakori kulisszái a pusztuló, a rothadó, az elporladó környezet elemei voltak. Ám amíg a szándékoltan és felismerhetően Mészöly-hommagé-ként is olvasható *A szefforiszi ösvény* még a fény vakító erejét használta kiemelt motívumaként, az újabb regények, *Az éjszaka mélyén 1914* és *A hetedik nap* a nappal is uralkodó sötétségben, a mindent beborító éjszakában mozgatják hőseiket. A „sötétség és a világoosság közötti derengésben élünk...” (246.) szől *A hetedik nap* egyik mondata.

Az első világháború egyéni emlékezet felőli körüljárását célul kitűző próza, ahogy a „nyolcvanéves háborúban” játszódnó új regény is, a „pokoli éj” szcénáiban helyezi el magát. Utóbbi hősei a lövészárkok helyett, ám azokat megidéző módon, a holland csatornák és az óceánpart körüli dagonyában egzisztálnak. Küzdelmeik a földdel, a sárral, az esővel folytatott harcok, állandó menekülésben élt mindennapjaik a fizikai akadályok leküzdésével telnek. Miközben *A hetedik nap*ban éppen történnek, ha tetszik, beazonosíthatóan zajlanak a szabadságharc eseményei, katolikusok és protestánsok harcolnak egymással, hőseink pedig hullahegyeken gázolnak át, az apokalipszis közeledtét nemcsak a mottóul választott

Jelenések könyve-passzus jelzi: „Írd meg tehát, amiket láttál, amik vannak, s amik történni fognak ezek után.” Itt minden a közelgő világvégét jelzi, miközben az is sejthető, e vég után újra-kezdődik, új alakban áll majd elénk a „szép reménytelenség”.

A regényben először az egyes szám harmadik személyű narrátor tekint végig a háború sújtotta tájon, ám ezután a főszereplők, Jensen, Mathias és Eliz egyes szám első személyű szólamai gördítik tovább az elbeszélést, hogy az események végül egy apokaliptikus látomás időn és téren kívüli Sehol fejezetében záruljanak. Ezt a sokszólamúságot az első számú protagonista, Thomas kurzívval jelölt emlékiratfoslányai támasztják alá időnként. A regényeiben a fotók és az emlékezés kapcsolatának mindig teret engedő Sándor Iván e szövegét is természetesen módon és erősen hatja át a vizualitás. Bár a kötet borítóján az angol romantikus tájképfestő, Carl Blechen sötét színekkel dolgozó festménye látható, a regény beállításai elsősorban Hieronymus Bosch és Pieter Bruegel képeit idézik. Nem véletlen, hogy Modor Bálint recenziója¹ id. Bruegel *Vak vezet világtalant* című képét hozza szóba a korszak és a regényben felvetett problémák tematizálására.

Mi több, amikor *A hetedik nap* nemcsak távoli allúziókból összeálló atmoszférateremtő elemként használja a németalföldi festészet mindenki által ismert, ikonikus darabjait, tele van konkrét és nem különösebben nehezen dekódolható ekphrasziszokkal. A Leidenben és környékén játszódó regény a város festője, Lucas van Leyden alakját és képeit is megidézi. A legfontosabb, a történet kicsinyítő tükröként szolgáló piktúra azonban kétségtelenül Bosch *Szénásszekér* című triptichonja, amelyet egy hosszabb, plasztikus képleírásban tárgyal a könyv. A szüzsé szerint a képet a vándorszínész Jensen szemléli, aki magára ismer a festmény egyik alakjában: „a festményen egy arc kétségtelenül az én arcom volt, és olyan, mint hajdan a tükör előtt, amikor a rémült tekintetet gyakoroltam, így néztem a képen látható, fölém érő hatalmas kereket, érezve, hogy a következő pillanatban eltapos, körülöttem a térdepelő, menekülő alakok arcai a fiúk arcára emlékeztettek...” (147.) Bosch képe a hanyatló feudalizmus esszenciája, a kapzsiság eposza, amelynek ihletője a flamand közmondás: „A világ szénásszekér, és mindenki annyit szed le róla, amennyit tud”.² A szénáért, a vagyonért bármilyen gonoszságra képes tömegnek a kapzsiság a hübrisze, a képen, ahogy a regényben is, a sötétség győz, hiába is harcol vele a fény. A *Szénásszekér* a hanyatlás archiválója, az eszmék hanyatlásáé, egy világrend elsüllyedéséé, egy gazdasági, erkölcsi és eszmei válság kellős közepén születik meg. Ezt a kort járhatja körbe hőseivel Sándor Iván, a pusztuló világból csak a tengerre szálló Thomas menekülési kísérlete ad pillanatnyi reményt, ám ez az út a hetedik napon, a teremtés végét jelképező pillanatban, anti-teremtésmítoszként, végül a pusztulásba visz.

Lehet persze aktualizálni is a jelenre válaszoló momentumokat: embertömegek vándorolnak a világban, nincs remény, alternatíva és megoldás. Az elnyomó, pusztító hatalommal szemben a kultúra marad az egyetlen, bár hamar szertefoszló reménység. Ám Sándor Iván világa ennél mindig is bonyolultabb volt. Ez van most és ez volt mindig, sugallja a szöveg. Idő és tér, ahogy prózájában sokszor, körbeérnek, nincs szükség féreglyukakra, hogy visszatérjünk oda, ahonnan elindultunk.

A jellegzetesen, az íróra annyira jellemzően hosszú, ez esetben a nagybetűs kezdést és a központozást is sokszor elhagyó mondatok a világvégi jelenésekhez illő formát szolgáltatnak. Emellett ez a szerkezet, ahogy Ménesi Gábor kritikája is céloz rá, az eseményeket és a szereplők vándorlását körülfolyó tenger ritmikus mozgását is imitálja. Ahogy Ménesi fogalmaz: „A tenger hullámlázása, dagály idején a gáton átcsapó víz látványa és főleg a hangja: a

1 Modor Bálint: *A világozság hiánya*, 2018. 06. 08., <http://www.litera.hu/hirek/a-vilagossag-hiany>

2 Vö. bővebben: Alan Woods: *Hieronymus Bosch és a haldokló feudalizmus művészete*; *Eszmélet*, 2011/Ősz, 67–82, 75.

folytonos zúgás és moraj mellett furulyaszó is elkíséri Thomast útja során, amely az embertelen viszonyok között az emberséget jeleníti meg. Mindehhez rendkívül szikár fogalmazásmód kapcsolódik, a szöveg sajátos ritmust közvetít, amely ekképpen is jelzi a tenger hullámzását, a menekülők végtelen áradatát és a szakadatlanlanságot, hogy minden, ami egyszer már megtörtént, nem zárul le, újból megismétlődhet.”³

Szarka Judit recenziójának zárata hasonló végkövetkeztetést kínál: „A hetedik nap című regény a történeti időbe vetett emberi lény útját mint lefelé forgó spirált mutatja be. Szereplőinek és olvasóinak emberi méltóságát csupán a szakadékba pillantás reflexiójának komor bátorsága adja meg.”⁴

A *hetedik nap* protagonistái nemcsak festményekhez kötik a világvégi pusztulás húsba vágóan megélt képeit. Miközben végig a halál szélén táncolnak, mindannyian a szépséget adó kultúra emblémáit menekítik. Thomas apja nyomdája könyveinek mondataival, apja tanításaival a fejében rohan végig Németalföldön. A vándorszínész Jensen, orvos apja ismereteit mozgósítja, miközben emlékképei között a kor divatos nyilvános boncolásainak képei, az Anatómia Színházakban átélt élményei is felvillannak időről időre. Az Anatómiai Színházak a regényben, a *Szénásszékér*hez hasonlóan, a felemelkedés és a hanyatlás esszenciái, ahogy a kultúra más produktumai is ebben a helyzetben vannak. A *hetedik napban* könyvek citálódnak Hérodotosztól Apuleiusig, a szövegek a káoszt értelmező, rögzítő, a jelenségeket megérteni akaró négy főhős sorvezetői. Thomas apjának könyvei és kéziratjai, Jensen apjának a szervek működéséről szóló értekezései, az Anatómiai Színház tapasztalatai, a könyvnyomtatás folyamatáról szóló betétek mind e kultúrmisszió reliktumai. Maradványok, gyűjtésük a világvége előtti pillanatok rutinos cselekvéssora, az lesz ebben a történetben is.

A hatalommal szemben kiszolgáltatott egyén küzdelmei az ideológiával, a Törvénnyel, a szabályok megértésével, Sándor Ivánnal mindig erőteljes képekben mutatták meg magukat. Ez a szál itt a talán túlzottan könnyű kézzel felkínált lehetőség, a Jensen és társulata által próbált III. Richárd. A mindenkorai hatalomra könnyen ráolvasható királydrámának elég csak megjelennie egy másik szövegben, az öninterpretáció mechanizmusát indítja el.⁵

A sötét, világvégi hanyatlásban elgyötört és rezignáltan menekülő négy főhős számára végleg megkérdőjeleződik, amit a színész Jensen által elmesélt fejezetben olvashatunk: „ennyi volt a Nagyúr története, kezdte, de ne legyetek elkeseredve, Káinok voltak és lesznek, de többen vannak a jó emberek, az Úr védelmébe vesz mindannyiunkat...” (109.) Teremtés és pusztulás, építés és bomlás szituációi egyesülnek az alakokban és a velük történetekben. A furulyázó Eliz figurája a szabadító, majd pusztító hamelni patkányfogóról szóló német legendát is megidézi, a Törvénnyel és a hagyománnyal folytonosan számot vető, menekülő szefárd zsidó alakja az üldözött, mindig otthontalan, eleve halálra ítélt identitás jelölője lesz. A *hetedik nap* sötét világában a történelem egyik legnagyobb csele, a haladás megkérdőjelezése áll előttünk, ez lesz a legfontosabb tapasztalat. Sándor Iván új regénye fontos vállalkozás, az imponálóan terjedelmes életmű vitathatatlanul erős pillanata.

(*Magvető*, 2018)

3 Ménesi Gábor: *Halvány remény sem marad*, Kortárs Online, 2018. 08. 14., <https://www.kortaronline.hu/aktual/irodalom-sandor-ivan.html>

4 Szarka Judit: *A vallási ellentétek elől való menekülés versenyfutás az erőszakos halállal*, Könyvesblog, 2018. 10. 09., https://konyves.blog.hu/2018/10/09/sandor_ivan_a_hetedik_nap

5 Hasonlóan fogalmaz az egyik leghíresebb magyar előadás címszereplőjeként Major Tamás, Koltai Tamásnak adott interjújában: Hamvay Péter: *Az elvetemült hatalom természetrajza*, 2018. 03. 30.

https://hvg.hu/kultura/201811__iii_richardpremierok__diktatorok_tukorkepe__amajornadasdytandem__a_korlatlansag_hatarai